

ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ИЖРОИЯ ОРГАНЛАРИНИНГ ЖАМИЯТ ВА ФУҚАРОЛАР ОЛДИДАГИ КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖАВОБГАРЛИГИ

*Тиллабаева Муаззам Бахтияровна
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат
университети мустақил тадқиқотчиси*

Аннотация: Мақолада Давлат органларининг жамият олдидаги масъуллигини оширишдаги жавобгарлигининг юридик, шу жумладан айрим конституциявий-ҳуқуқий жиҳатлари ва маҳаллий давлат ҳокимияти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш тизимида конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлик чораларини қўллаш билан боғлиқ қонунчиликда такомиллаштирилзиши лозим бўлган томонлари шу билан бирга, ижтимоий нормалар ижтимоий ҳуқ-атвор қоидалари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: ҳукумат, инсон ҳуқуқлари, конституциявий принциплар, ваколат ва мажбуриятлар, конституциявий санкциялар, оммавий-ҳуқуқий функциялар, чекловлар, коллегиял жавобгарлик, сиёсий партиялар.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг жамият ва фуқаролар олдидаги масъуллиги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг асосий принципларига асосланади. Бундай принциплар қаторига қуйидагилар таалуклидир: Ўзбекстон демократик давлат; давлат халқ иродасини ифода этиб, унинг манфаатларига хизмат қилади; давлат органлари ва мансабдор шахслар жамият ва фуқаролар олдида масъулдирлар; халқ давлат ҳокимиятининг бирдан бир манбаи; Ўзбекистон Республикасида давлат ҳокимияти халқ манфаатларини кўзлаб ва Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ҳамда унинг асосида қабул қилинган қонунлар ваколат берган идоралар томонидангина амалга оширилади; Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний принципларга асосланади, уларга кўра инсон, унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади.

Ҳукуматнинг халқ манфаатидан келиб чиқиб иш кўриши ғояси Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 3-моддаси 21-қисмида ҳам кўзда тутилган бўлиб унга кўра халқ иродаси ҳукумат ҳокимиятининг асоси бўлиши кераклиги белгилаб қўйилган¹.

Мазкур конституциявий принциплар Вазирлар Маҳкамасининг фаолияти бевосита жамият ва фуқаро манфаатларига қаратилиши, улардан келиб чиқиши ва асосланиши, уларни ифода этиши, таъминлаши ва ўз фаолиятининг натижаларига кўра авваламбор давлат ҳокимиятининг

бирдан бир манбаи бўлган халқ олдида масъуллигини билдиради ва белгилайди².

Шу ўринда, Вазирлар Маҳкамасининг фаолиятида халқ ва фуқаролар манфаатлари ифода этилишининг таъминоти ва бундаги масъуллиги ошиши нафақат унинг ҳуқуқий мақомида тегишли ҳуқуқ, ваколат ва мажбуриятлари белгиланиши билан ифодаланади, балки унинг конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлиги аниқ мустаҳкамланиши ва унга нисбатан бундай жавобгарликни қўллаш асосида таъсир кўрсатилишини ҳам тақоза этади. Бу каби комплекс ёндашуви орқали Вазирлар Маҳкамасининг фаолиятида асосий самара сифатида натижадорликка эришиш мумкин бўлади. Ўз навбатида Вазирлар Маҳкамасининг конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлиги коллегиял ва яқка тартибдаги жавобгарлик шаклларига асосланади. Бунда коллегиял шаклда Вазирлар Маҳкамаси тўла таркибда жавобгар бўлади, шахсий шаклда эса унинг таркибини ташкил этувчи аъзоларининг ҳар бири алоҳида ўз фаолияти натижалари учун жавобгар бўлишини билдиради.

Мазкур масала юзасидан М.Ю.Выскребенцеванинг олий ижро этувчи ҳокимият органларининг масъуллигини, парламент назоратининг самарали механизми мавжудлиги муҳим аҳамиятга эга эканлиги ҳақидаги фикрига қўшилиш мумкин³.

Шунингдек, Р.Р.Ҳакимов куйидаги тўғри фикрни билдиради: “Ҳуқуматни шакллантиришда сиёсий партиялар фаол иштирок этар экан, ушбу фаолиятнинг акси сифатида ҳуқуматнинг парламент олдидаги сиёсий жавобгарлиги муҳим аҳамият касб этади”⁴. Аммо, қонунчиликда Вазирлар Маҳкамасининг халқ олдидаги тўғридан-тўғри жавобгарлигининг конституциявий асослари белгиланмаган. Халқнинг Вазирлар Маҳкамасини жавобгарликка тортиш шакли у томонидан бевосита сайловлар орқали шакллантирилган Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг тегишли махсус ваколатлари билан амалга оширилади. Бу дегани Вазирлар Маҳкамасининг халқ олдидаги масъуллиги бевосита эмас, балки билвосита демократия орқали вакиллик давлат ҳокимияти органлари ваколатлари асосида таъминланиб борилади.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Конституциясида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг жавобгарлиги учун асослар рўйхати белгиланмаган. Конституция нормаларида фақат қўллаш субъекти ва тегишли санкциялар мавжуд. Хусусан, булар қаторида куйидаги жавобгарлик чораларини келтириш мумкин: Конституциянинг 119-моддасига кўра Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан истеъфога чиқиши, Қонунчилик палатаси томонидан ишончсизлик вотумининг билдирилиши. Мазкур ҳолатлар Ўзбекистон Республикасининг 2003 йил 29 августда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги қонуннинг 6-моддаси билан ҳам тартибга солинган⁵.

² Ахмедшаева М.А. Давлат ҳокимияти тизимида ижро ҳокимияти: 12.00.01.-Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи; сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар тарихи: юридик фан. док. илмий даража. олиш учун ёзилган диссер. Автореферати. -Т., 2010. – Б. 21.

³ Выскребенцева М.Ю. Коллегиальная (коллективная) ответственность правительства // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2014. № 11-2 (49). С. 53.

⁴ Ҳакимов. Р.Р. Давлат ҳокимияти тизимида парламент: назария ва амалиёт муаммолари: Монография. - Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти нашриёти - Тошкент.: 2012. – Б. 95.

⁵ “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги қонун // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003 й., 9-10-сон, 138-модда.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Бош вазири ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси ўртасида зиддиятлар доимий тус олган ҳолда Қонунчилик палатаси депутатлари умумий сонининг камида учдан бир қисми томонидан Ўзбекистон Республикаси Президенти номига расман киритилган таклиф бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қўшма мажлиси муҳокамасига Бош вазирга нисбатан ишончсизлик вотуми билдириш ҳақидаги масала киритилади. Бош вазирга нисбатан ишончсизлик вотуми тегишинча Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси депутатлари ва Сенати аъзолари умумий сонининг камида учдан икки қисми овоз берган тақдирда қабул қилинган ҳисобланади. Бундай ҳолатда Ўзбекистон Республикаси Президенти Бош вазирни лавозимидан озод этиш тўғрисида қарор қабул қилади. Бунда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг бутун таркиби Бош вазир билан бирга истеъфога чиқади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг коллегиял тартибда конституциявий-ҳуқуқий жавобгарликка тортишдан ташқари яқка тартибдаги жавобгарлиги унинг аъзоларига қаратилади.

Бундан ташқари, интерпелляция процедурасининг натижалари парламент текширувининг комиссиясини тузишга ёки бутун ҳукуматга ишончсизлик билдиришга олиб келиши мумкин. Шунингдек ўз асосларига кўра бу каби жавобгарлик асослари сиёсий жавобгарлик турига таалуқли.

Ўз навбатида, хорижий мамлакатларининг тажрибасига кўра интерпелляция институти энг ишончли ва кўпинча парламент назоратини амалга оширишдаги ягона восита ролини ўтайди, шунингдек ҳукумат фаолиятига нисбатан оммавий тартибда норозиликни билдиришга хизмат қилади. А.В.Чепуновнинг таъкидлашича: “Европада ҳукуматнинг парламент олдидаги сиёсий масъулияти, қоида тариқасида, резолюция – танбеҳ ёки ишончсизлик вотуми, шунингдек, йиллик ҳисобот ёки парламентда кўриб чиқилиши мажбурий бўлган масалалар асосида ҳукуматга ишонч билдирмаслик шаклида ифодаланади”⁶.

Алоҳида таъкидлаш жоизки, Европа мамлакатларида ҳукумат масъулиятининг доминант тури сиёсий жавобгарлик бўлиб, у бошқарув шаклига қараб парламент ёки президент томонидан қўлланилиши мумкин, лекин мамлакатдаги сиёсий вазиятга мувофиқ белгиланади.

Юқоридагиларни умумлаштириб таъкидлаш мумкинки, парламент назорати фаолиятининг муҳим жиҳати, ҳукуматга нисбатан ишончсизлик вотумини эълон қилиш орқали ҳукуматни парламент олдидаги масъуллигини таъминлашдадир. Шу ўринда, Европа мамлакатлари конституцияларида ҳукуматни парламент томонидан жавобгарликка тортиш учун асослар кўпинча белгиланмаган. В.А.Виноградов бу ҳақда фикр юритар экан, ҳукуматга бўлган ишончни йўқотилиши ҳукуматнинг конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлиги асосини ташкил этади деб эътироф этмоқда⁷.

Бу фикрни давом эттириб А.Н.Шеян таъкидлайдики, бундай вазиятдаги ҳукуматни парламент олдидаги жавобгарлиги конституциявий-сиёсий жавобгарликнинг турларидан бири бўлиб, у ҳукуматни шакллантирувчи органлар томонидан олиб борилаётган сиёсий

йўлдан оғишганлик учун юзага келади⁸. Бу, бир томондан, ҳукуматнинг масъулият даражасини кенгайтирса, иккинчи томондан, давлат раҳбари ва парламентга ҳукумат фаолияти мазмунига мослашувчан таъсир кўрсатиш, истеъфога чиқишни қўллаш ёки ҳатто у билан ҳукуматга таҳдид қилиш имконини беради.

Яна шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, фуқоролар олдидаги конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлик жойларда, вилоят, туман, шаҳар ҳокими вилоят, туман ва шаҳарнинг олий мансабдор шахси бўлиб, айна бир вақтда тегишли ҳудуддаги вакиллик ва ижроия ҳокимиятини бошқараётганга ҳам юклатилади. Хусусан, ҳоким ижтимоий-иқтисодий ривожланиш вазифалари амалга оширилишини, жойларда қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамаси қабул қилган ҳужжатлар, юқори турувчи халқ депутатлари Кенгашлари ва ҳокимлар қарорларининг ижросини, Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари билан фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўртасидаги алоқаларни, аҳолини ўз ҳудудини бошқаришга жалб этишни таъминлайди.

Шуларга асосан таъкидлаш жоизки, ҳокимнинг маҳаллий ижро ҳокимияти раҳбари сифатидаги конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлигининг ўзига хос хусусияти уни бир вақтнинг ўзида ижро ва вакиллик ҳокимияти бошлиғи мақомига эга эканлигида, шунингдек ҳокимни тегишли халқ депутатлари Кенгаши депутатлари орасидан тайинланиши ва тасдиқланишидадир. Аммо ҳоким мансабига эга бўлган шахс ишончни йўқотиши натижасида конституциявий-ҳуқуқий жавобгарликка тортилиши асосларига кўра ҳокимлик лавозимидан озод қилиниши ҳолатда у депутатлик мақомида қолиши мақсадга мувофиқ эмас деб ҳисобланади.

Давлат ҳокимияти ижроия органларининг жамият ва фуқаролар олдидаги конституциявий-ҳуқуқий жавобгарлиги масалаларининг тадқиқ қилиниши натижасида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин: Вазирлар Маҳкамасининг халқ олдида жавобгарлигини янада кучайтиришда Ўзбекистон конституциявий амалиёти томонидан қўплаб механизмлар (институтлар) қабул қилиниши мумкин, масалан: қабул қилинган қарорлар учун парламент томонидан ишончсизлик вотуми шаклида ифодаланган вазирларнинг индивидуал жавобгарлиги (Австрия, Полша, Греция); ҳукумат аъзосининг ноқонуний хатти-ҳаракатлари учун истеъфога чиқиши билан боғлиқ танбеҳ резолюцияси институти (Германия) кабилар шулар жумласидан. Шунинг билан биргаликда Ўзбекистон Республикаси Президентининг туман ва шаҳар ҳокимларини лавозимларидан озод қилиш бўйича қарорлари тегишли халқ депутатлари Кенгашлари томонидан тасдиқланиши лозимлиги борасидаги тартибни қонунчиликка жорий қилиш мақсадга мувофиқдир. Шу ўринда ҳокимларни тайинлаш ва лавозимидан озод қилиш масаласи конституциявий тузумнинг элементларидан бири бўлганлиги учун уни Конституция даражасида белгилаб қўйиш керак.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент: «O'zbekiston» нашриёти, 2023.- 80 б.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги қонуни, 1991 йил 15 февраль // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 4-сон, 76-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 2 сентябрдаги «Маҳаллий давлат ҳокимияти тўғрисида»ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993, 9-сон, 320-модда.
4. Ўзбекистон Республикасининг маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1995 й., 3-сон, 193-модда.
5. Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 декабрдаги “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1997 й., 2-сон, 36-модда.
6. Ўзбекистон Республикасининг “Ўзбекистон Республикасининг референдуми тўғрисида”ги қонуни (янги таҳрири), 2001 йил 30 август // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 176-модда.
7. Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги қонуни (янги таҳрири), 2001 йил 29 август // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2001 й., 9-10-сон, 168-модда.